

moćnih roditelja. »Poštuj oca i majku...« znači: »brini se za njih kad onemoćaju«. Ta zapovijed zove na sklad i povjerenje među generacijama te na odgajanje djece za punu osobnost, a ne »da se djeca oblikuju prema slici i prilici roditelja« (93). Ova zapovijed potiče i na pažnju prema svima starim osobama u civilizaciji starijih domova i izoliranih penzionera. Povijesni kontekst pete zapovijedi je zabrana krvne osvete prema plemenskim pravilima, a danas u svjetlu nje promatramo probleme rata i smrtnih kazne, pobačaja, samoubojstva, eutanazije, životnih uvjeta ispod granice ljudskog minimuma i dr.

Šesta zapovijed štiti brak i obitelj od vremena kad je u istoj kući živjelo više parova do danas. Iako izravno govori samo o brakolomstvu, s vremenom je – osobito na temelju Isusove proročke strogosti – dovedena »u vezu sa svim pitanjima seksualne etike« (121). Traži da ljudsku spolnost vjernički vrednujemo. Ovu zapovijed autor je najopširnije obradio (109–150) uvaživši ne samo učenje cijele Biblije o ljudskoj seksualnosti nego i najnovije smjernice crkvenog učiteljstva.

Prema starozavjetnom kontekstu, sedma zapovijed »zabranjuje krađu ljudi i krađu dobara« (151) jer su u stara vremena osobe bile otimane te prodavane u ropstvo. Danas ta zapovijed traži od nas »da se borimo protiv nepravde i tlačanja nezaštićenih članova društva« (175). Osmu zapovijed u povijesnom kontekstu prvenstveno zabranjuje lažno svjedočenje na sudu, a onda traži da u iznošenju istine poštuju ljubav prema bližnjemu. Deveta i deseta zapovijed preuzimaju problematiku preljuba i krađe u dubljem vidu: »Silaze u čovjekovu nutrinu, hvataju se u koštac s najtajnijim željama i porivima, koji su dostupni samo Bogu i nama samima« (187). U današnjim prilikama ona skreće pažnju na ljudsku okolinu kako mi danas ne bismo zatrovali ili uništili prirodu generacijama koje dolaze iza nas (206).

U zaključku (207) autor naglašava da je »dubinski cilj zapovijedi da potaknu ljubav prema Bogu i bližnjemu, odnosno da njeguju bogoljublje i bratoljublje«.

U poglavlju »Dekalog u Bibliji i kršćanskoj katehezi kroz povijest« (208–230) donešen je povijesni pregled ugradivanja Dekaloga u kršćanski vjerski odgoj. Za Crkvu Zapada najzaslužniji je sv. Augustin. U njegovo doba manihejci su pripisivali Dekalog zlom počelu, a hiponski biskup je dokazivao da je i Dekalog riječ Božja, sveo ga na zapovijed ljubavi prema Bogu i bližnjemu te ga »uveo u kršćanski nauk i u moralnu pouku katekumena i

vjernika« (228). U »Zaglavnim mislima« (231–236) V. pokazuje utjecaj Božjih zapovijedi na uljudivanje svijeta i pozitivno odgovara na pitanje iz naslova svoje knjige. Pri tome ističe kako je »zadaca Crkve danas, kao i u svim prethodnim vremenima, da dadne božanskim zapovijedima oblik 'mesa i krvi' tj. da učini da se one utjelove u ovom našem današnjem vremenu« (235). Egzegete povezuju Dekalog s temeljnim pravima pojedinaca i zajednica, iako je to kao pojam u međunarodnom pravu prihvaćeno tek Poveljom ujedinenih nacija iz god. 1948. Bibliografija (239–244) obuhvaća 154 naslova knjiga i članaka koji se više puta navode u toku izlaganja. Iz nje vidimo da se autor služio ne samo strogo znanstvenim egzegetskim djelima nego i popularnim naslovima autora koji preriču Dekalog za današnje vjernike.

Sa stanovništa egzegetskog utkivanja Dekaloga u cijelo SP autor je obavio pionirski posao u hrvatskoj teološkoj literaturi i zaslužuje da se zahvalno služimo rezultatima njegova istraživanja. Dakako, kako ništa ljudsko nije savršeno, sa stanovništa egzegete moglo bi se prigovoriti što nije podijelio strogo egzegetski dio pri obradi pojedine zapovijedi od aplikacije. Dekalogu u NZ posvetio je pod posebnim naslovom samo pet stranica (211–216), dok bi bilo poželjno više prostora za zgodu o bogatom mladiću prema sinopticima, prilikom koje Isus citira Dekalog i kao svoju zapovijed, te za Rim 13,8–10 gdje Pavao navodi neke zapovijedi Dekaloga te odmah dodaje da su sve ispunjene u ljubavi, jer je ljubav punina Zakona. To ne bi knjigu učinilo puno debljom, a pokazalo bi razvoj objave unutar samog SP. Unatoč ovom metodološkom nedostatku, knjigu toplo preporučujem profesorima moralne teologije, propovjednicima, katehetama i zainteresiranim laicima.

Sarajevo, 21. siječnja 1990. M. Zovkić

N. Lohfink: DER NIEMALS GEKÜNDIGTE BUND. EXEGETISCHE GEDANKEN ZUM CHRISTLICH-JÜDISCHEN DIALOG, Wien, Herder 1989, 120 str., cijena 123,20 A Sch.

Autor je frankfurtski egzegeta koji piše stručne i popularne priloge o starozavjetnim tekstovima. Knjiga je razrada referata o pojmu saveza u SP, održanog redovnicima u Rimu na četverodnevnom seminaru u siječnju 1989. te prodiskutiranog s učesnicama seminara i rabinom Normanom Solomonom kojega su redovnice također pozvale na svoj seminar. Autor je, kako ističe u uvodu, ovom knjigom želio

dati egzegetsku podršku Ivanu Pavlu II koji je pred delegacijom Židova u Mainzu god. 1980. rekao: »Prva dimenzija tog dijaloga, zapravo susreta između Božjeg naroda staroga saveza koji nikada nije otkazan (usp. Rim 11.29) i Božjeg naroda novoga saveza, je istovremeno dijalog unutar naše Crkve ukoliko se odnosi na vezu između prvog i drugog dijela njezine Biblije«.

U uvodu napominje da su kumranski monasi u Isusovo doba sebe smatrali zajednicom novoga saveza te ističe da samo Lukina (22.20) i Pavlova tradicija (1 Kor 11.25) spominju kvalifikaciju »novi savez« u Isusovim riječima nađ vinom kod oprostajne večere. Zato s kršćanskog stanovišta Židovi mogu riječ »savez« primjenjivati na sebe jer su »obje strane uvjerenе da Bog pokreće određenu povijest te se pri tome služi grupom ljudi koju je odabrao« (17). Knjiga sadrži 12 poglavlja u obliku teze. Prva: »Kršćanski pučki pojam novoga saveza pogoduje antižidovstvu« (21–24). Žali što su se tokom povijesti kršćanski progono Židova nadahnjivali uvjerenjem da je stari savez opozvan te da mogu silom gušiti sljedbenike tog saveza te kaže: »Nažalost, većina kršćanskih teologa nisu na čistu, što znači zapravo s biblijskog izvorišta pojam »saveza« i »novoga saveza« te koju funkciju ima u biblijskim spisima« (24). Druga teza: »Kad se kaže da je pojam novoga saveza od početka služio tome da kršćani budu razdvojeni od Židova te da Židovi budu marginalizirani u novom, kršćanskom misaonom svijetu – ne pridonoši se daljnjem rasvjetljavanju pitanja. Osim toga, ta tvrdnja nije povijesno sigurna« (25–28). Sam izraz »novi savez« nisu stvorili prvi kršćani nego ga našli u Jr 31.31–34. Oni koji tvrde da su se pomoću ovog izraza kršćani htjeli distancirati od Židova nakon propasti njihove države god. 70, nemaju povijesnih dokaza. Svaka-ko, ovo distanciranje jest povijesna činjenica i nije po volji Božjoj.

Središnja je treća teza: »Rim 9.4; Dj 7.8; Ef 2.11–12; Lk 1.72–75; Dj 3.25–26; Gal 3.15–18; Gal 4.22–31 i Otk 11.19 pokazuju da se pojam »novoga saveza« u NZ ne upotrebljava jednoznačno te da se ne smije uzimati odviše ontološki. Radi se o pomoćnom teološkom pojmu koji se može različito primjenjivati te izvoditi iz pojedinih izreka starijih biblijskih spisa« (29–47). Prema Gal 3.15–17 postoji samo jedan savez između Boga i ljudi, i to sinajski, a kršćani bivaju u nj uključeni zato što su vjerom i krštenjem potomstvo Abrahamaovo po Kristu (41–42). Zato se »novi sa-

vez« ne iscrpljuje prvenstveno u suprotstavljanju »starome«. Može supostojati sa starijm.

Četvrta teza: »Pojam 'staroga saveza' uopće ne postoji u hebrejskoj Bibliji. U Novom zavjetu spominje se samo jednom: u 2 Kor 3.14. Tu se, međutim, ne naglašava suprotnost dvaju 'saveza' niti se najavljuje kraj 'staroga' dolaskom 'novoga'. Misaona slika je pokrivanje i otkrivanje. U izvjesnom smislu postoji samo jedan 'savez'« (48–54). Ova poslanica, pisana oko god. 57, pokazuje da je Pavao još prije obraćanja mogao među kršćanima naći uporabu izraza »stari savez, novi savez«. Samim tekstom ne govori da je dokinut stari savez nego pokrivenost pri naviještaju riječi Božje.

Peta teza: »Poslanica Hebrejima ne upotrebljava izraz 'stari savez'. Ipak donosi pravo suprotstavljanje između dvaju 'saveza'. Prvi je određen za propast, kad nastupi drugi. Ipak bi se ovo što govori Heb moglo prereći pojmom otkrivanja iz Druge Korinćanima« (55–58). Heb na široko citira i tumači Jer 31 što predstavlja najduži citat SZ u NZ, ali kako je pisac ove poslanice Aleksandrinac koji govori 'inkulturirano', ne smijemo u njegovu učenu gledati suprotnost s Pavlovim učenjem u 2 Kor. »Ono što ova poslanica zaista želi reći može se izraziti ako govorimo o jedinstvenom savezu koji postaje 'novi' samo time što biva oslobođen prikrivenosti i takoj počinje sjati sasvim drugačije« (58).

Šesta teza: »Ni Jer 31.31–34 ne govori zapravo o dva 'saveza' nego o jednom. Izrael ga je prekršio i Bog će ga iznova uspostaviti. Jedinstvo saveza biva uspostavljeno jednakim sadržajem. Svojevrsni su mu ne samo Tora i formula sklapanja saveza nego i darovana zemlja te sretan život naroda u poklonjenoj zemlji« (59–67). Osnovno je u Jeremijinu proročanstvu da savez nije 'zastario' nego je prekršen od strane naroda. Zato »uspostaviti ću nov savez« znači »iznova ću osnažiti postojeći« jer on nije ni opozvan s Božje strane (63). Povratak iz sužanjstva bit će »znak« novoga saveza prema doslovnom Jeremijinu tekstu. Zato je za Židove »novi« nastupio povijesnim događajem povratka iz babilonskog sužanjstva.

Sedma teza: »Ispunjenje Jeremijina obećanja o 'novom savezu' ne može se povezati uz jednu jedinu povijesnu točku. Obećanje se ispunilo već prilikom povratka iz sužanjstva te nastankom nove hramske zajednice oko Jeruzalema. Ps 51.12 pokazuje da je već onda bilo dostupno grešniku novo i obraćeno srce koje će biti vjerno Tori i predstavljati novo

stvorenje. Ipak je sve ostalo otvoreno za eshatološko-kristološko ispunjenje obećanja« (68-74). Svojtvo je proročkih izreka i obećanja da tokom povijesti mogu biti primjenjivane na novu situaciju. Zato mi kršćani ne smijemo Jeremijino proročanstvo smatrati ispunjenim tek od Isusa, ali s pravom vjerujemo da ga je Isus doveo do punine.

Osma teza odnosi se na Pavlovu nauku o odnosu Crkve i Izraela prema Rim 9-11: »Rim 11,26sl ugrađuje citat iz Izaije i govori o 'novom savezu' koji će obuhvatiti i Izrael što sada još ne vjeruje. Temelj te nade je Božja ljubav prema Izraelu radi otaca. Bog nikada od nje ne odustaje. Obuhvaća djecu Abrahamovu također i u vremenu njihove nevjere« (75-94). Deveta teza primjenjuje nauku Rim 9-11 na današnje odnose između kršćana i Židova: »Možda trebamo Rim 9-11 danas čitati novim očima. Tu je pretpostavljeno da se sada odvija povijest u kojoj pogani kao grane pricijepjene maslini stoje u jednakoj opasnosti izdaje kao nekoč članovi izabranog naroda. Nije li sada došlo vrijeme kad Židovi kršćane trebaju činiti 'ljubomornima'?« (95-103). Ako se može kazati da je 'novi savez' iz Jer 31 zapravo 'stari savez' o kojem govori 2 Kor 3, onda se o današnjim Židovima može reći da žive u 'starem savezu' koji je zapravo već 'novi savez'. Patnje Židova kroz povijest pokazuju da 'novi savez' nije prožeo narode. Zato Židovi kao narod pokazuju da Bog 'treba' određenu zajednicu kako bi u svijet unios svoje savezništvo. U tom smislu Židovi čine kršćane 'ljubomornima' ukoliko pokazuju da svijet nije dovoljno Božji. U desetoj tezi govori L. o jednom savezu sa dva puta spasenja. Na kraju predlaže da kršćani i Židovi upotrebljavaju termin »nova Tor« mjesto »novi savez« u dijalogu o punom smislu proročanstva Jer 31.

Knjiga je pisana iz iskustva progona Židova od strane Nijemaca u drugom svjetskom ratu te je prožeta željom da se potkreše oslanjanje na Sveto pismo pri hranjenju protužidovskim mislima i osjećajima. Ona pretpostavlja dijalog između Crkve i nekršćanskih religija koji je otvorio Sabor te traži da propovjednici, katehete i profesori teologije opreznije postupaju kad govore o novom savezu u Kristu raspetom i uskrsnom. U tom smislu predstavlja kvalitetnu novost, iako se autor morao odreći stručne literature iz želje da svoje teze učini što razumljivijima običnim čitaocima.

Sarajevo, 17. siječnja 1990. *Mato Zovkić*

FRANJEVAČKA VISOKA BOGOSLOVIJA U MAKARSKOJ. 250. obljetnica osnivanja i rada 1736-1986. (I sučelice, na lijevom listu, latinski: Institutum philosophico-theologicum superius Fratrum minorum in Makarska 1736-1986.), Makarska 1989. Izdavač: Franjevačka visoka bogoslovija, 58300 Makarska; tisak: Gorenjski tisk, Kranj; in 4°, str. 328-382 slike/ilustracije + poseban prilog u boji s 20 slika, uvezan između str. 112-113.

Pred nama je utvrdo ukoričena, na kunstdruck-papiru otisnuta, svečana spomen-knjiga posvećena četvrtmilenijskom jubileju Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj, najviše znanstvene ustanove redodržave Male braće Presvetog Otkupitelja u Dalmaciji.

U ime učilišta-slavljenika složilo ju je Uredničko vijeće, ekipa njegovih aktivnih profesora: fra M. Babić, J. Brkan (odgovorni urednik), M. Cirko, S. Čovo, H. G. Jurišić (glavni urednik - inače profesor na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Sinju), V. Kapitanović, D. Moro i A. B. Periša (redaktor arhivskih dokumenata). Tehnički i likovni urednik je Željko Hell.

Obilata skupljena građa raspoređena je u četiri glavna dijela: I. Bogoslovio, sretno! (11-30) - II. I bijaše Riječ (31-100) - III. I Riječ posta tijelom (101-202) - IV. Likovi, profesori i studenti (203-298), kojima pridolazi zaključni, V. dio, s prikazom pečata, vezanih uz makarsku Bogosloviju (299-302); napisu u domaćem tisku prigodom jubilarnih svečanosti 1987. u Makarskoj (303); imenik s naznakom službe suradnika, pisaca pojedinih priloga u knjizi (304); sažeci osnovnog sadržaja na latinskom (preveo fra P. Melada), engleskom (fra W. O'Connell), francuskom (fra D. Aračić), njemačkom (fra H. M. Stamm), španjolskom (fra C. Saco) i talijanskom jeziku (fra D. Aračić) (305-308); nakraju se redaju veoma korisna kazala: osobnih imena (311-318), zemljovidnih naziva (319-321), slikovnih priloga (322-324) i napokon sadržaj - index knjige (325-328).

Na samom početku (7), u predgovoru, fra Jure Brkan, odgovorni urednik, ujedno samostanski gvardijan i rektor Bogoslovije, predstavlja čitatelju zborni rad koji »u riječi i slici zaustavlja proslavu 250. obljetnice Bogoslovije«, koji je u isti mah »i prva monografija o Samostanu i Bogosloviji u Makarskoj«. S lijeve strane, od polovine lista naniže oker bojom ispan je Isusov logion Petru po Mt 16, 18 grčkim, latinskim i trojim hrvatskim pismenima (gla-